

Ravnotežna demokracija

Prof. dr. Miran Mihelčič - Delo, 30.11.2023

»Sejem bil je živ. Prodal i on je Lahom tam par volov.« (Anton Aškerc: Mejniki)

Navedek ni izbran naključno. Tako sem namreč sam dojel – ob gledanju televizijskih in branju časopisnih sporočil – dogajanje na posvetu o volilni zakonodaji 23. 10. 2023. Peterica vabljenih strokovnjakov in morda še kdo je zbranim tam ponujala zamisli o spremembah sistema volitev v državni zbor (DZ). Kupci – gre predvsem za predstavnike strank – so se ob tem bolj ali manj skrivnostno muzali in si mislili svoje. Pod »svojim« gre seveda za računico o posledicah morebitne spremembe volilnega sistema na število mandatov za njihove stranke.

Tako računanje je seveda daleč od demokratičnega razmišljanja. Pri tem naj bi namreč šlo za skrbno naprezanje možganov, ne le, kako zagotoviti uresničitev ustavnega določila o odločilnem vplivu volivcev na izbiro poslancev, ampak tudi, kako ustvariti razmere, v katerih bi dejansko podvrgli delovanje poslancev učinkovitemu nadzoru tistih, ki so jih izvolili. Vsebinsko naj bi šlo za nadgraditev zgodovinske odločitve socialistične delegatske republiške skupščine s sprejetjem ustavnih amandmajev 27. septembra 1989, ki jo nekateri označujejo kot sestop Zveze komunistov Slovenije z oblasti, drugi pa kot začetek (strankarske) demokracije.

Zdaj, konec leta 2023, se z gospodarskimi dosežki parlamentarne demokracije – vsaj z vidika deleža in vpliva podjetij v slovenski lasti – nikakor ne moremo hvaliti. Medtem ko je prvih deset let po osamosvojitvi družbeno bogastvo »učinkovito« prehajalo v last manjšega števila »spretnih« slovenskih »podjetnikov«, se je v naslednjih dvajsetih letih velik delež tega bogastva znašel v lasti tujcev. In ta trend se s prevzemom dela trgovske verige Tuš še nadaljuje.

Vse torej kaže, da je z našo demokracijo nekaj narobe, saj ta ni bila vzpostavljena za posledice, opisane v prejšnjem odstavku. Prepričan sem, da so te posledice pogojene z neustreznim modelom ukinjanja družbene lastnine, pospešene pa z gesli »bygone is bygone« (smiselno: »kar je bilo, je bilo«; na primer minulo delo) in neverjetno skušnjavo nekaterih, da se – tudi s prodajo podjetij tujcem – obogatijo na račun svojih sodržavljancev.

Zakonski okvir temu dogajanju je bil izbran način oblikovanja oblasti, pri čemer mislim tako na volilni sistem kot na določanje kadrovske sestave vlad. O primernejšem, švicarskem, načinu kadrovanja v vlado je več kot enkrat pisal kolega mag. Andrej Cetinski, o volilnem sistemu pa od živečih dr. Ciril Ribičič in mag. Emil Milan Pintar. Seveda ne morem niti mimo doktorske disertacije dr. Anžeta Logarja, katere zaključek izpostavlja prednosti kombiniranega volilnega sistema pred sorazmernim in večinskim.

Zakaj – upošteva komentarije na »sejmu« 23. 10. 2023 – je treba opozoriti na nevarne stranpoti, ki jih ponuja uvedba prednostnega glasu v strankarski izvedbi sorazmernega volilnega sistema? To sem skoraj dolžan storiti vsaj zaradi treh spoštovanih pokojnikov, ki so delovali za uvedbo demokracije in njeno izboljšanje. Najprej mislim na Mirana Potrča, predsednika zadnje delegatske skupščine v Sloveniji in predsednika njene ustavne komisije, ki je pripravila omenjene ustavne amandmaje. Kot naslednjega naj omenim dr. Ivana Kristana, prvega predsednika državnega sveta, ki je ostal dejaven v javnem življenju tudi po upokojitvi in si prizadeval, kot je sam rad poudarjal, za »dva glasova vsakega volivca«. Tretji, morda manj opazen, je dr. Zoran Božič, državni svetnik, ki je proučeval učinke možnih volilnih sistemov v slovenskih razmerah in izpostavil smiselnost dvokrožnega sistema volitev.

Drugo leto, ko naj bi bil posvetovalni referendum o usmeritvah glede volilnega sistema, napovedan na »sejmu«, bo torej minilo 35 let od pogumnega koraka takrat vladajočih v strankarsko demokracijo. S tem je bil dan tudi nujen temelj za osamosvojitve Slovenije. Ni pa ta demokracija mogla sama po sebi zagotoviti kakovostnega razvoja družbe po zamislih večine državljanov. Pogoste volitve in številne šibke ali avtoritarne vlade v zadnjih dvajsetih letih so tudi posledica volilnega sistema, ki je omogočal priti v državni zbor tudi manj samostojnim in premalo usposobljenim posameznikom. Takih in drugih poslancev, ki v času kandidiranja obljublajo eno, kot poslanci pa delajo drugo, po sedanji volilni zakonodaji ni mogoče zamenjati.

Vzrok za dolgotrajnost te zakonodaje je mogoče videti tudi v povečevanju strankarskega sistema in strank, ki naj bi pomenile vrhunski dosežek demokracije. Vsem navdušencem te usmeritve bi svetoval, da si glede strank na računalniškem spletu preberejo kritične misli Simone Weil, francoske filozofinje, krščanske mistkinje in družbene aktivistke (1909–1943). Sam sicer menim, da so politične stranke lahko koristne, a le če se ne prelevijo v nekakšno prostozidarsko ložo, ki pomembne družbene odločitve presoja predvsem z vidika koristi svojih članov, ne pa razvoja družbe kot celote. Bralec Bojko Jerman (Delo, 17. 11. 2023, stran 7) nekatere od naših političnih strank dojema celo kot »evidentno komercialna družinska podjetja«.

Bojim se, da predlagatelji sistema prednostnega glasu v sorazmernem volilnem sistemu sledijo razmišljanju ene od poslank stranke z največ poslanci v enem od sklicev državnega zbora. Ta je namreč ob predlogih kombiniranega volilnega sistema, ki bi poleg strankarskih omogočali tudi izvolitev neodvisnih poslancev, izjavila, naj se ti raje potrudijo ustanoviti politično stranko in potem kandidirajo le v njenem okviru.

V nasprotju z zagovorniki »posvečenosti« političnih strank in s tem oligopolne demokracije sem prepričan, da bi prav uvedba dvokrožnega kombiniranega volilnega sistema z dvema glasovoma volivca pomenila nujen kakovostni preskok v naši volilni zakonodaji in s tem tudi v demokraciji. V prvem krogu naj bi volivci s prvim glasom podprli enega od kandidatov, strankarskega ali neodvisnega, z drugim glasom pa lahko dokončno eno do strank. V drugem krogu, v katerega bi se na temelju prvega glasu uvrstila kandidata, ki sta v prvem krogu dobila največ glasov, bi volivci določili, kateremu od njiju pripada mandat. O koristnosti uveljavitve dveh glasov ne dvomim tudi zato, ker je ob predstavitvi tega sistema eden od podpredsednikov velike politične stranke v ožjem krogu ocenil, da kombinirani »sistem v strankah nima možnosti za uspeh, ker je preveč pošten«.

Tak volilni sistem, dopolnjen z možnostjo odpoklica neustreznega poslanca in podprt z drugimi oblikami demokratičnega življenja, pojmem kot sistem ravnotežne demokracije. Pod temi drugimi oblikami mislim na ustrežnejšo referendumsko – podobno švicarski – zakonodajo, obvezno odgovarjanje nosilcev oblasti na utemeljena in številčno podprta vprašanja državljanov, računalniško platformo avtoriziranega večinskega javnega mnenja in občasno polnopravno udeležbo izbranih predstavnikov državljanov na sejah državnega zbora.

Naslov torej ne meri na uravnoteženo demokracijo med levico in desnico, ampak priporoča nadzorovano sprotno ravnotežje med izvoljenimi oblastniki in državljani. Omenjam vizijo, h kateri bi morali v resnični demokraciji še kako težiti. Kombinirani volilni sistem pri tem dojemam tudi kot prepotrebno dostojno nadgradnjo omenjene odločitve iz leta 1989. V njegovem okviru – s stvarno možnostjo kandidiranja in izvolitve neodvisnih poslancev – bi namreč imeli državljani možnost pokazati, ali stranke dojemajo kot zaupanja vredne prenosnike njihovih potreb in teženj ali ne. Pri tem bi morala biti vzpostavljena možnost, da se prav vsakemu strankarskemu kandidatu v volilnem procesu lahko zoperstavi tudi neodvisni kandidat. Z glasovi volivcev bi se tako lahko bodisi potrdila bodisi zanikala kakovost strank.

Sedanja vlada, ki ji, po anketah sodeč, za zdaj ne verjame veliko državljanov, v težavnih razmerah in ob veljavnih proračunskih omejitvah nima dovolj denarja za odmevne denarno zahtevne projekte, ki bi ji morda povrnili prvotno zaupanje. Se pa lahko skupaj s poslanci več strank v zgodovino zapiše kot tista, ki je omogočila kakovosten demokratični preskok v razvoju družbe. To pa bo v prihodnosti in najbrž že na prvih naslednjih volitvah gotovo nekaj štel. Seveda le, če skušnjava po nadaljevanju oblasti strankokracije ne bo zameglila trezne presoje.

Še to: podpisani, soavtor dveh zakonskih predlogov za uvedbo kombiniranega volilnega sistema, predlagateljev državnega sveta, skupaj s Slovenskim razvojnim svetom (leta 1996) in Zvezo društev upokojencev Slovenije (leta 2014), sem za v uvodu omenjeni posvet o volilni zakonodaji izvedel iz jutranje radijske napovedi na dan samega posveta.

Prof. dr. Miran Mihelčič je ekonomist